

liga läroböcker i rättshistoria och det sista avsnittet innehåller enbart en rekapitulation av sådant som författaren redan har behandlat i bokens tidigare avsnitt.

Ett mycket berättigat positivt omdöme om Letto-Vanamos undersökning är, att den ger en autentisk beskrivning av vissa rättegångar i tvistemål vid underrätterna i Finland under 1600-talet. Också de slutsatser hon drar om användningen av professionella advokater vid dessa och om advokatväsendets första år i Finland är resultatet av ett gediget forskararbete.

Ett ur allmänhistorisk synpunkt "negativt" omdöme om Letto-Vanamos bok kunde vara, att den skiljer sig från andra juridiska böcker enbart därigenom att den gäller rätt som inte längre är gällande. Trots det omfattande empiriska material som Letto-Vanamo använt för sin undersökning, är hennes bok klart "juridisk". I de förklaringar som ges för advokatväsendets uppkomst just under 1600-talet finns väldigt lite som hänför sig till den allmänna politiska, sociala och ekonomiska situationen i riket vid denna tid. Pia Letto-Vanamos bok beskriver inte historiens stora linjer, utan enskilda personers vardagliga tvister och de personer som bidragit till deras lösning.

P.O. Träskman

Nya Sverige

Stellan Dahlgren & Hans Norman, *The Rise and Fall of New Sweden. Governor Johan Risingh's Journal 1654-1655 in its Historical Context*. Almqvist & Wiksell International. 303 s. Uppsala 1988.

K.-G. Olin, *Våra första amerikafarare. Historien om finlands-svenskarna i Nya Sverige*. Olimex. 144 s. Jakobstad 1988.

I förhållande till sin betydelse finns det få företag i det svenska rikets historia som ägnats så mycken uppmärksamhet som kolonin Nya Sverige, ett skäligen ömkligt kolonialföretag av en makt som saknade resurser, förmåga och intresse att genomföra det. Uppmärksamheten, dokumenterad i mängder av skrifter på vardera sidan Atlanten, har sin grund i det exotiska och för amerikassvenskarna och -finnarna i en strävan att dokumentera att man tillhörde kolonialfolken, att den

egna gruppen kunde föra sin hemortsrätt i Nordamerika till Nya Sverige och därmed till raden av namn som Nova Scotia, New England och Nya Holland.

Nya Sverige ägde bestånd endast i sjutton år och som Dahlgren och Norman visar i sin bok måste t.o.m. detta tillskrivas speciellt gynnsamma omständigheter, närmast det faktum att engelsmän och holländare som också var intresserade av området kring Delawareflodens mynning och varit tidigare på platsen (floden fick sin namn av lord de la Ware) råkade vara upptagna av annat. Ett mått på kolonins betydelse är att dess första kvarlämnade besättning uppgick till ett tjugotal man och att befolkningen i ett senare skede då kolonisation inletts hade nedgått till 70 personer; på 1650-talet uppgick den svenska kolonins befolkning på sin höjd till en halv procent av den vita befolkningen mellan Virginia och New Hampshire (holländarna utgjorde 7–9%). När fartyget Kalmar Nyckel (f.ö. byggt i Holland och till hälften bemannat av holländska sjömän), som 1638 anlände med de första invånarna marknadsförts som "the Swedish Mayflower" är det alltså, för att uttrycka saken skonsamt, fråga om ett perspektivfel.

Detta har dock inte påverkat intresset, särskilt vid jubileerna 1938 och 1988. Det förra gav upphov till en serie festligheter, monument, medaljer och publikationer, de föreliggande arbetena hör till skörden från det senaste jubileet. Det är dock fråga om mycket olikartade böcker; medan Dahlgren och Norman ger en balanserad, på grundligt källarbete baserad framställning som tar fasta på vad kolonin kan säga om det svenska rikets strävanden samt publicerar en viktig källa, ägnar Olin sig åt Delaware-historikernas traditionella favoritsysselsättning, att framhäva sin egen grupp.

Dahlgrens och Normans bok är en utgåva av kolonins siste guvernör Johan Risinghs "journal", men i sina kommentarer och sina inledningar ger författarna samtidigt den bästa tillgängliga korta översikten över kompaniets och kolonins historia. Dahlgren presenterar intressenterna bakom kolonin och ser den som ett uttryck för en nationell självhävande, ett försök från svensk sida att höja sig från den internationella ekonomins semiperiferi till dess kärna som representerades av Holland och England. Liksom i fråga om det i stort sett samtida Afrikanska kompaniet, där Louis De Geer spelade en avgörande roll, var företaget dock i mycket hög grad beroende av holländskt initiativ, kapital, lokalkännedom och annan expertis. Kompaniet startade enligt den holländsk-engelska modellen, men då de holländska intressenterna drog sig tillbaka övergick det snart till att främst vara ett kronoföretag (den "franska" modellen). Dahlgren konstaterar också att delägarnas ekonomiska intresse inte främst var omedelbar avkastning på investeringar, utan rätt (helst monopol) på

handeln med en särskild vara. Sålunda förklaras Viborgsborgarnas investering av deras intresse i östhandeln med tobak.

Nya Sverige etablerades i en zon och vid en tidpunkt då varken holländare eller engelsmän fått fast fotfäste vid Delaware-floden. Svenskarna hävdade för sin del att upptäckt inte gav äganderätt, utan att denna endast kunde etableras genom kolonisering, som de själva strävade att upprätta genom jordköp av indianerna. Enligt dessa kunde emellertid jord egentligen inte ägas, endast nyttjanderätten och avkastningen, vilket ibland ledde till att de sålde samma mark flera gånger. Svenskarnas omskrivna goda relationer till indianerna berodde dock snarast på svaghet och de senares behov av handel, inte minst med kontraband som vapen, men kontrasterade fördelaktigt mot de regelrätta krig som engelsmän och holländare förde.

Kolonisationen fick aldrig större betydelse utan kolonin förblev huvudsakligen en handelsstation. Dess främsta svårighet bestod i de sporadiska kontakterna med hemlandet, i ett skede fick man vänta fem år på att ett fartyg från Sverige skulle komma med de för handeln oundgängliga varorna. En betydande del av kolonins invånare bestod i början av tjänstemän och soldater, medan den produktiva delen, kolonisterna och frimännen visade en under rådande förhållanden lättförståelig benägenhet att fly. Liksom på andra håll där motsvarande kolonier hade en öppen gräns sökte sig kolonisterna antingen till andra, bättre organiserade och fungerande kolonier eller ut i vildmarken. Man försökte få dem tillbaka med lämpor eller med våld; när utskickade indianer återvänt med några flyktingars huvuden konstaterade Risingh dock att detta "av mångom sedan är hållit nästan för skarpt procederat, och att de vilde måtte därigenom få en väg och vana till att dräpa våre Kristne". Det svenska Amerikakompaniet stod i vissa avseenden inför samma svårighet som Holländska Ostindiska kompaniet i Sydafrika. Även om Nya Sveriges invånare inte var färre än Kapkolonins och en del av dem trängde långt in i landet, blev svenskarna och finnarna blev dock inte Nordamerikas boer. År 1647 hade kolonin sammalagt 183 invånare, av vilka 28 kolonister. När kolonin övergick till holländskt styre var invånarantalet omkr. 600, av vilka 400 från svenska besittningar. Senare tillkom ytterligare några grupper, bland dem en mängd finnar från finnskogarna i Sverige.

Hälften av boken består av den kommenterade utgåvan av Risinghs journal på svenska och i översättning till engelska. Risingh har betecknats som Sveriges förste nationalekonom på grund av sitt författarskap, av vilket dock endast en del utkom i tryck. Hans motiv för att ta emot uppdraget att resa till Amerika byggde bl.a. på hans ställning i kommerskollegium och en vilja att omsätta sina nationalekonomiska idéer i praktiken. Sina mera allmänna motiv samman-

fattade han själv i orden: "Att allenast icke fäderneslandet, utan ock var particulier skulle där stor fördel vinna, så att det skulle vara en Dessein till fäderneslandsen äro och Reputation, att hava sin Colonie därute, som andre Nationer och sine gående skepp här emillan, med Commerciernes store uppkomst, till Sjöfarande folks förmering, och alle håvors förkovring."

Även om Risinghs journal varit känd länge är detta den första utgåvan; tidigare forskare har ofta nöjt sig med den betydligt fantasifulle Peter Lindeströms *Geographia Americae*. Risingh ger en saklig och läsvärd skildring av sitt fögderi, även om han som utgivarna påpekar är något försiktig i sin kritik av föregångaren, den storbukige guvernören Johan Printz, och i sin framställning av hur man under hans befäl tog det holländska Fort Casimir, vilket blev den utlösande, men inte avgörande orsaken till det holländska ingripande som gjorde slut på Nya Sverige. Utgåvan och utgivarnas kommentarer formar sig till något av en äreräddning av Risingh.

Dahlgren och Norman visar klart på Nya Sveriges mångnationella karaktär, som gjort det möjligt för olika grupper att lyfta fram "sin" insats. I dessa ohistoriska sysselsättningar har man främst trätt om det finska inslagets storlek. Härvid har de som velat argumentera för ett starkt finskt inslag ofta räknat alla "finnar" eller personer för vilka Finland anges som hemort som finskspråkiga. I ett mångnationellt rike där språket inte hade några ideologiska övertoner är mångspråkighet bara vad man kan vänta sig. Att placera in senare tiders distinktioner är en rätt futil sysselsättning. Det fanns inga finlandssvenskar på 1600-talet eftersom begreppet i den mening det används idag förutsätter ett Finland där nationalitetsfrågan aktualiserats. Det innebär att det inte är meningsfullt att tala om finlandssvenskar förrän i slutet av 1800-talet; själva ordet slog igenom först på 1910-talet. Användningen av termen finlandssvensk där den inte hör hemma är irriterande såsom i fråga "den finlandssvenske adelsmannen Gustaf Philip Creutz" eller att Anders Chydenius axlade Kalms mantel "som Svenskfinlands mest framstående vetenskapsman".

Olin ansträngningar att finna fram till vem som var finlandssvensk i Nya Sverige har därmed något ganska krystat över sig, även om de kan tjäna som ett korrektiv till en ofta florerande storsvenskhet och de minst lika krystade storfinska försöken att göra största delen av kolonins befolkning till svedjefinnar. På en del punkter kan Olin påvisa att ifrågavarande varit svenskspråkig i Finland, men en del av försöken att identifiera personer och finna deras rötter blir rätt spekulativa och präglade av mer eller mindre sannolika resonemang.

Frågan är också om man som Olin kan hävda att det goda för-

hållandet mellan finnar och indianer skulle ha berott på likartade kulturdrag som schamanism, Kalevala (vilken tradition finnarna än hade med sig så var det åtminstone inte Kalevala), bastu, svedjebruk och svaghet för starka drycker (oklart är också om det senare skall betraktas som ett finskt, svenskt, eller finlandssvenskt kulturdrag) eller på nordbornas "erkänt humanistiska inställning".

På en del punkterna kunde författaren ha varit noggrannare. Han uppger att indianernas samhälle var matriarkaliskt, men skildringen tyder snarast på att det var matrilineärt eller matrilokalt. Statsråd torde avse rikets råd. Namnet Sveaborg (Swedesboro) används som argument för ett finländskt inslag, men är väl använt på detta sätt snarare ett indicium för indianskt inslag på Vargskären.

I sin kommentar till Nya Sverige-litteraturen konstaterar Olin att den store Amandus Johnson inte 1911 ägnade mer uppmärksamhet åt det finländska inslaget eftersom Finland då inte var "annat än en bit av det ryska storfurstendömet" (bör vara kejsardömet). Själv har Olin ägnat mycken möda att reda ut något som var en del som andra av den bit Finland utgjorde av det svenska riket. Den kunde bättre ha använts på en skildring av hela Delaware-kolonin i all dess mångfald. Olins rappt skrivna text som bygger på bred läsning visar att en skildring utan konstgjorda infallsvinklar kunde ha blivit en givande läsning för den stora publiken.

Max Engman

Åländskt herdaminne

Bjarne Henriksson, *Prästmän på Åland under 500 år*. Ålands högskola 1989:2. 146 s. Mariehamn 1989.

Landskapsarkivarie Bjarne Henriksson i Mariehamn har genom sitt nyligen utgivna herdaminne över åländska församlingar och präster från medeltid fram till våra dagar skapat en ny länk i raden av genealogiska uppslagsverk i den ecklesiastika genren.

Pärmen i brunt, beige och svart pryds av bilden av en vördnadsbjudande prästman från ortodoxins tidevarv, stående på en miniatyrkarta över Åland med en uppslagen bok i den ena handen och den andra manande lyft mot höjden. Man får närmast en vision av prosten Boëtius Murenus i Saltvik, i herdaminnet kallad "kyrkherde" och kontraktsprost med dödsåret 1667. Konstnärens namn syns inte